

PAVĖLUOTAS KARALIAUS MINDAUGO PAGYRIMAS

Iki tautinio sąjūdžio įsisiūbavimo XIX a. pabaigoje lietuvių savivokoje Mindaugui ypatingo dėmesio nebuvo skiriama. Lietuvos valstybė nebeegzistavo, dažnas Europos intelektualas jos nebepestebėdavo jau nuo unijos su Lenkijos Karalyste Liubline 1569 m. Lietuvių bajorija apie savo valstybės įkūrėją jei žinojo, – žinojo tik tiek, kiek apie jį rašė rusų metraščiai ar vokiškos Livonijos bei Prūsijos kronikos. Iš Lietuvos valdovų tik Gediminas XIV a. pradžioje paskutinis dar prisiminė Mindaugo krikštą ir atsimetimą nuo jo – nors jam tai jau galėjo „priminti“ Rygos arkivyskupas. Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas, siekdamas Lietuvos karaliaus vainiko 1429–1430 m., tylėjo apie Mindaugo karalystę, nenorėjo jo pripažinti vienu iš savo pirmtakų. Tai netiesiogiai paliudija karaliaus Jogailos įgaliotinių argumentai kryžiuočiams per 1413 m. derybas su Vokiečių ordinu dėl Žemaitijos sienų. Vilniaus universiteto profesorius ir rektorius, *Lietuvos istorijos* lotynų kalba autorius Albertas Vijųkas-Kojalavičius (1609–1677), mėgindamas atrasti Lietuvos valstybę jo laikais ištikusių nelaimių priežastis (Rusijos ir Švedijos invazija XVII a. viduryje, Bogdano Chmelnickio sukilimas Ukrainoje), buvo tvirtai įsitikinęs, jog būtent Mindaugo laikais „tapo padėti pamatai būsimai lietuvių vidaus nesantarvei bei jų valstybės pragaiščiai“. Lietuvių tautinis sąjūdis XIX a. antrojoje pusėje Mindaugą ištraukė iš užmaršties. 1905 m. kunigas Jonas Totoraitis apgynė disertaciją ir pagal ją buvo išleista knyga¹ – pirmoji lietuvių mokslinė studija apie Mindaugą lietuviškai. Kalbininkas Kazimieras Būga rekonstravo karaliaus vardo lietuviškąją lytį – Mindaugas, o ne *Mandagus* ar *Mindaugis*². Prieš gerą dešimtmetį buvo rekonstruota ir Mindaugo karūnavimo data – 1253 m. liepos 6-oji³, – ji tapo Lietuvos valstybės švente. Nuo gilios užmaršties iki didžiausio išaukštinimo – tai pirmojo ir vienintelio Lietuvos karaliaus pomirtinis likimas lietuvių istorinėje savimonėje.

Lietuvos valdovą jo laikų žmonės taip pat vertino skirtingai, buvo pasidaliję tarsi į dvi stovyklas: rusų ir krikščionių iš Livonijos. Pirmiesiems Mindaugas – žmogus, papirkinėjantis sąjungininkus, nusiperkantis, kai jų prireikia. Livonijos ordino riteriai tai vadino karališku dosnumu, juk garbingiems valdovams įprasta keistis dovanomis. Už valstybei naudingus popiežiaus kurijos sprendimus irgi tekdavo dosniai užmokėti. Lietuvos karaliui išimtyms nebuvo daromos. Livonijos ordino riteriai nieko smerktina neregė, kad, rusų supratimu, Mindaugo karalystė Lietuva kuriama klasta, apgaule, skriauda giminaičiams, net susidorojimu su jais. *Samodieržec* (vienvaldys) – tulžingai apibendrina rusų metraštininkas. Tačiau kuriant valstybę pralietas kraujas yra natūralus dalykas. Šv. Tomas Akvinietis ką tik buvo rašęs, jog valstybės teorija remiasi karo mokslu. O karai būna teisingi ir neteisingi. Neteisingi – nuodėmė, bet ją galima atpirkti atgaila. Livoniečiams Mindaugas – doras krikščionis, laikęsis duoto žodžio. Bet rusai gerai žino, kad lietuvių karaliaus krikštas apgaulingas, jis mielai tebeaukoja savo dievams ir laikosi pagoniškų papročių. Šviesaus atminimo, žiauriai nužudytas karalius, – palankiai Mindaugą prisimena popiežius Klemensas IV 1268 m. Juk velionis įkūrė sakralizuotą erdvę – krikščionišką Lietuvos karalystę, – kurią krikščionims reikės išplėsti iš pagonių rankų⁴.

¹ J. Totoraitis, *Die Litauer unter dem König Mindowe bis zum Jahre 1263*, Freiburg, 1905; J. Totoraitis, *Mindaugas Lietuvos karalius*, Marijampolė, 1932.

² K. Būga, *Apie lietuvių asmens vardus*, Vilnius, 1911, p. 23–24. Taip pat žr.: *Lietuvių tauta*, 1911, kn. 1.

³ E. Gudavičius, *Mindaugas' Coronation*, *Gimtas kraštas*, 1988, Nr. 31, p. 7; E. Gudavičius, *Mindaugo karūnacija: Faktai ir jų esmė*, E. Gudavičius, *Lietuvos europėjimo keliai: Istorinės studijos*, sud. A. Bumblauskas, R. Petrauskas, Vilnius 2002, p. 336 (pirmą kartą išspausdinta: E. Gudavičius, *Mindaugo karūnacija*, *Politika*, 1991, Nr. 18, p. 18–20).

⁴ Šventų, sakralizuotų vietų kaip Jeruzalė Baltijos regione XII–XIII a. nebuvo. Jų atsiradimas reikšmingas Kryžiaus karams prieš lietuvius ir kitas gentis ideologiškai pagrįsti. Šiuo klausimu įdomios C. Carpini mintys, žr.: Карпини, Крестовые походы без

Toks žmogus, kurio praeities šaltiniai neįstengia apibūdinti vienodai, atliko darbą, kurio vardas – Lietuvos valstybė. Iš pradžių Mindaugas tebuvo pirmasis tarp kelių galingų Lietuvos kunigaikščių, kuriuos į vieningą interesų kūną sujungė aukšta paveldima kilmė, artimos giminystės ryšiai ir bendri tikslai kaimynų atžvilgiu: gintis nuo jų ir juos pulti, siekiant karo grobio – santykinai lengvo ir greitai įgyjamo turto, taip pat noras valdyti svarbius tarptautinius prekybos kelius Dauguvos ir Nemuno upėmis. To Mindaugui maža. Panoro valdyti vienas. Istorijos šaltiniai pabrėžia Mindaugą siekus garbės, jo savimeilę ir nepakantumą. Jis atima tėvonines žemes iš kunigaikščių, dar nesenų draugų, ir prijungia prie savo Lietuvos. Senoji diduomenė priverčiama trauktis, viešpačiui nepasidavę naikinami fiziškai. Karalius negailestingas, valingas, atkaklus ir nuoseklus. Per trejus metus diplomatijos priemonėmis pasiekė, kad popiežius Lietuvai skirtų vyskupą, priklausomą tik nuo Šventojo Sosto, o ne nuo Rygos arkivyskupo. Mindaugas atviras naujovėms ir glaudesniems ryšiams su krikščioniškąja Europa. Jis rašė laiškus popiežiui, svarbius klausimus sprendė asmeniškai susitikdamas su Livonijos ordino magistru. Lietuva tampa ne tik Europos karalyste, bet ir atskira bažnytinė provincija su Apaštalų Sostui pavaldžiu vyskupu Kristijonu. Mindaugas Išmintingasis! Popiežius Inocentas IV 1253 m. rugpjūčio 21 d. rašte išskiria išmintingą ir dievotą Mindaugo dosnumą. „Juk išmintingu laikomas esi“, – antrina Mindaugo nuskriausti žemaičiai 6397-oje *Eiliiotosios Livonijos kronikos* eilutėje. Jie argumentuoja remdamiesi vardo Mindaugas lietuviška etimologine reikšme „daug menas“, t. y. išmanus, mintrus⁵.

Kaip patyręs pagonių žynys Lietuvos karalius puikiai numatė Lietuvos ateitį. Priekaištai stačiatikiu tapusiam sūnui Vaišelgai liudija, kad Mindaugas iš Rytų apeigų krikščionių tikėjimo nesitikėjo jokios politinės naudos Lietuvai. Į Vakarų krikščioniškąjį pasaulį Lietuva turėjo įsijungti kaip didelė, katalikiška, lietuvių ir daugelio baltų žemių karalystė. Nors karaliaus vainiką Mindaugas gavo perleisdamas dalį Lietuvos žemių, deja, kartu su Žemaitija, tačiau iš kitų pagonių, pirmiausia jotvingių, rimtai rengėsi išplėsti žemes Kristaus tikėjimui. Apie šiuos karaliaus ketinimus yra kalbama popiežių Inocento IV, Aleksandro IV 1251 m. liepos 17 d. ir 1255 m. kovo 6 d. raštuose. Lietuva rengta tapti Kristaus tikėjimo misioniere. Tai buvo paties aukščiausio laipsnio tų laikų europolitikos užduotis. Mindaugo karalystė atsidūrė šių uždavinių forposte. Vokiečių ordino misija Baltijos kraštuose galėjo pasibaigti, o grėsmė lietuviams, prūsams, latviams ir kitiems baltams – išnykti. Taip Mindaugas gavo galingą ginklą prieš Vokiečių ordiną – ir ne be Livonijos ordino magistro Andriaus pagalbos (vėliau „saviškiai“ jį atstatydins iš pareigų), – tačiau juo nespėjo pasinaudoti.

Karaliaus krikščionėjimui ir misijiniams ketinimams aiškiai nepritarė kai kurie įtakingi jo giminaičiai Lietuvoje ir karingieji žemaičiai. Pasipylė kaltinimai.

Mindaugas pasmerktas būti kaltu. Seserėnas kunigaikštis Treniota su žemaičiais kaltino parsidavimu krikščionims, išbarsiant Lietuvai priklausančias žemes. Krikščionims atrodė, kad Mindaugas negina nuo pagonių Lietuvos vyskupo, t. y. jis – nuodėmingas krikščionis. Iš senosios Kijevo rusų valstybės paveldėtojos Haličo Voluinės kunigaikštystės interesų sferos tolstanti krikščioniška Lietuva, anot jų metraščio, – nusikalstamų Mindaugo darbų rezultatas. Jis kaltas dėl barnio su stačiatikių krikštą priėmusiu ir vienuolyne užsidariusiu sūnumi Vaišelga. Kryžiuočių vyresnybė vėliau jį kaltino už atsimetimą nuo krikščionybės. XVII a. jis kaltas dėl Lietuvos ir Lenkijos valstybės nuosmukio. Ir mūsų laikais prof. Konstantinui Jablonskiui kaltas dėl „Lietuvos valstybinės organizacijos griovimo“⁶. Mindaugo karalystės sukūrimas – nusikaltimas? Paradoksalu, bet Lietuvos karalystės pamatai susvyravo dėl, Hipatijaus metraščio nuomone, nusikalstamo Mindaugo veiksmo. Čia įsipynė moteris ir neriboti senstelėjusio valdovo įgeidžiai: už kunigaikštienės Daumantienės

Святой Земли: сакралность пространства во времена Миндаугаса, *Литва эпохи Миндаугаса и культурные связи и параллели. Тезисы международной научной конференции, 11–12 декабря 2003 г.*, Москва, 2003, p. 23.

⁵ A. S[alys], Mindaugas: Vardas, *Lietuvių enciklopedija*, t. 18, Boston. 1959, p. 494.

⁶ Z. Ivinskis, *Lietuvos istorija: Iki Vytauto Didžiojo mirties*, Vilnius, 1991, p. 157, 27 nuoroda [cituojama prof. K. Jablonskio 1959 02 10 laiške Zenonui Ivinskiui išdėstyta nuomonė]: „Iš viso Mindaugas tebuvo Ordino statytinis, rėmėsis savo krašte nelietuviška karine jėga, neutralus kryžiaus žygiuose prieš Lietuvos žemes, jis visai nebuvo joks tikras Lietuvos valdovas, bet savanaudiškais tikslais daug prisidėjęs prie Lietuvos valstybinės organizacijos griovimo, bet nesugebėjęs jos sugriauti. Aš jį visai niekinu, tai neginčijamas dalykas, ir aš tos pažiūros nenoriu primesti, bet jo garbinti nėra pagrindo“.

pagrobimą iš kunigaikščio Daumanto Nalšiščio jis buvo sąmoksliskai nužudytas giminaičių, kai visai to nesitikėjo.

Mindaugo lemtis – žmogiškai tragiška. Nėra ribos tarp negailestingo Mindaugo – žmogaus ir Mindaugo – lietuvių karaliaus. Žmogiškosios tuštybės skatinamas, nesirinkdamas būdų – o kas gi tais laikais elgdavosi kitaip? – plėtė tėvoniją Lietuvą, stiprino savo ūkį didino savo garbę. Bet sukūrė Lietuvos valstybę: tėvoniją sau, tėvynę mums. XIII a. šeštajame dešimtmetyje ji gavo aukščiausią tarptautinį pripažinimą — karalystės statusą. Už ją aukščiau – tik popiežius ir Romos karalius (imperatorius). Vėliau karalystė dingo, bet Lietuvos valstybė išliko. Mindaugo giminaičiams Treniotai su Tautvilu nepavyko pasidalyti 1263 m. nužudyto karaliaus turto. Taip stipriai valstybė buvo suldyta į viena. Ji tapo neįveikiamu sprangiu kėsnui godiems kaimynams, o jos tautai – išlikimo ir gerovės sąlyga, savimonės šaltiniu.

Mindaugo knyga: istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių, parengė Darius Antanavičius, Darius Baronas, Artūras Dubonis, Rimvydas Petrauskas, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005, p. 13–16.